

ŞEYHÎ'NİN HAYATI VE ŞAHSİYETİ

FARUK K. TİMURTAŞ

Şeyhî'nin hayatı hakkında şimdiye kadar etraflı bir tetkik yapılmamıştır. Buna sebep, belki de, ona dair malûmatın kendi devrinden bir asır kadar sonra tesbit edilmiş olması ve kaynakların bu hususta noksan, müphem ve birbirleriyle ihtilâflı bilgi vermeleridir. Gerçekten, Sehi'den başlayarak, Lâtîfi, Âşık Çelebi, Kınalızade Hasan Çelebi, Gelibolulu Âlî ve Taşköprülüzade'nin eserlerindeki malûmat Şeyhî'nin hayatını ana hatları ile belirtmekten uzaktır. Ya sadece bu kaç nokta üzerinde durulmuş, yahut da daha geniş bir ölçü içinde vazıh olmayan ve eksik bir hal tercümesi çizilmiştir. Müteakip asırlardaki eserlerde eksiklikler ve yanlışlıklar artmaktadır. Hele Edirneli Mecdî Çelebi, *Şakayık* tercümesinde, II. Bayezid devri âlimlerinden şair Yusuf Sinaneddin ile bizim Şeyhî'yi birbirine karıştırmış¹ ve büyük hatalar yapmıştır. Bu şair Sinan'ı da Germiyanlı olarak kaydeden Mecdî, Şeyhî'nin soyulması hadisesini ve Seyyid Şerif Cürcanî ile ders arkadaşlığını bu zata malettiği gibi, II. Murad'ın «Hamse söyleyiniz» diye ikisini imtihan ettiğini ve bunun bin kadar beyit yazıp padişaha arzettiğini yazmak suretiyle tamamen hayalî bir iş yapmıştır. Bu hususlar *Şakayık-ı nu'maniye* aslında yoktur.² İbrahim b. Ahmed tarafından yapılan aynen tercümesinde de bulunmuyor.³

Şeyhî'ye dair tetkiklere gelince, bunlar arasında J. von Hammer'in *Osmanlı devleti tarihi*'ndeki kısımlarla⁴ *Osmanlı şiiri tarihi*'ndeki fasıl,⁵ E. J. W. Gibb'in *Osmanlı şiiri tarihi*'ndeki bahis,⁶ J. Deny'nin

¹ *Hadâyikü 'ş-şakayık*, İstanbul 1269, 294. s.

² Üniversite Kütüp. A. Y. 2459, 95b.

³ Millet Kütüp., Ali Emîri-tarih kısmı 727, 31b.

⁴ *Devlet-i Osmaniye tarihi*, Ata tercümesi, I, 164. s.; II, 123—124 ve 153—154. s.

⁵ *Geschichte der osmanischen Dichtkunst*, I, Pesth 1836, 104—108. s.

⁶ *A History of Ottoman Poetry*, I, London 1900, 299—330. s.

Encyclopédie de l'İslâm'daki *Şaikhî* makalesi,¹ M. Fuat Köprülü'nün muhtelif eserlerindeki ilgili kısımlar² nispeten iyi ve doğru sayılabilir. Fakat bu etütler, Gibb'inki hariç, bir hayli kısa olduğu gibi, hemen hepsi de eksiktir.

*Kamusü 'l-a'lâm*³ ve *Sicill-i Osmanî*'de⁴ bir kaç satırla anlatılan Şeyhî, Recaizade M. Ekrem'in *Kudemadan bir kaç şair*'inde, Muallim Naci'nin *Esami ve Osmanlı şairleri*'nde, Abdülhalim Memduh'un *Tarih-i edebiyat-ı Osmanîye*'sinde yer almamıştır. Faik Reşad'ın *Tarih-i edebiyat-ı Osmanîye* ve *Eslâf* adlı eserlerindeki bilgi,⁵ bir iki noktası istisna edilirse, yeni bir maddeyi ihtiva etmemektedir. *Yeni Osmanlı tarih-i edebiyatı*'nda ise Şeyhî, Faik Reşad'dan, tezkirelerden ve kısmen Hammer'den istifade edilerek yazılmıştır.⁶

Bursalı M. Tahir'in *Osmanlı müellifleri*'nde⁷ ve İbrahim Necmi'nin *Tarih-i edebiyat dersleri*'nde⁸ Şeyhî için verilen bilgiler daha çok tezkirelere dayanıyor. Hamamizade İhsan, Hasan Âli ve Hıfzı Tevfik'in müştereken hazırladıkları *Türk edebiyatı nümuneleri*'inde ise, Şeyhî için kısa, fakat bilhassa eserleri bakımından faydalı bilgiler buluyoruz.⁹ Son zamanlarda mekteplerde okutulmak üzere yazılmış edebiyat tarihlerinde Şeyhî, muhtelif tezkire ve tetkiklerden ve bilhassa Fuat Köprülü'nün eserlerinden faydalanarak, anlatılmıştır.¹⁰

¹ IV, 290—29 . s.

² *Anadoluda Türk dil ve edebiyatının tekâmülüne bir bakış*, Akşam matbaası, 41—42. s.; *Anadoluda Türk dil ve edebiyatının tekâmülüne umumî bir bakış*. XV. asır: Yeni Türk Mecmuası I (1933), 383—384; *Littérature turque Othomane*: Encyclopédie de l'İslâm, IV, 996. s.; *Eski şairlerimiz. Divan edebiyatı antolojisi*. XV inci asır Anadolu Türk şairleri, İstanbul 934, 69—70. s.

³ Şemseddin Sami, *Kamusü 'l-a'lâm*, IV, İstanbul 311, 2894. s.

⁴ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, III ve IV, İstanbul 1311, 113 ve 721. s.

⁵ *Tarih-i edebiyat-ı Osmanîye*, I, 80—101. s.; *Eslâf*, I, İstanbul 1311, 39—40. s.

⁶ Şahabeddin Süleyman—Köprülüzade M. Fuad, *Yeni Osmanlı tarih-i edebiyatı*, İstanbul 1332, 150—159. s.

⁷ II, İstanbul 1333, 254. s.

⁸ I, İstanbul 1338, 47—52. s.

⁹ I, İstanbul 1926, 219. s.

¹⁰ Sadeddin Nüzhet, *Tanzimata kadar muhtasar Türk edebiyatı tarihi ve nümuneleri*, İstanbul 1931, 132—134. s.; Agâh Sırrı Levend, *Edebiyat tarihi dersleri. Tanzimata kadar*, İstanbul 1938, 94. s.; Nihad Sami Banarlı—Hıfzı Tevfik Gönenç, *Başlangıçtan Tanzimata kadar Türk edebiyatı tarihi*, İstanbul 1940, 160—161. s.

Ali Nihat Tarlan, *Şeyhî divanını tetkik* adlı eserinde Şeyhî'nin hayatı ve şahsiyeti, muhiti hakkında şairin kendi eserlerinden bazı madde ve fikirler çikarmış, ayrıca bir iki yerde de hayatından bir iki çizgi — kaynaklarından alarak — göstermiştir.¹

Şeyhî'nin hayatından bahseden yazıları bildirirken, İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın muhtelif kitaplarındaki parçaları,² İbrahim Necmi Dilmen'in *Şeyhî Divanı* faksimilesine yazdığı önsözü³ ve *Türkçe yazma divanlar kataloğu*'ndaki⁴ Şeyhî bahsini de unutmamak gerektir.

Avrupa'da yayınlanmış bulunan ilmî kataloglarda da, *Hüsrev ü Şirin* dolayısıyla, Şeyhî'nin hayatına temas edilmiştir. Hammer'den, Gibb'den ve muhtelif kaynaklardan alınan bilgiler kısa ve özündür. Bazan yanlış noktaları ihtiva edenler de vardır.⁵

Son olarak Tahir Olgun, *Harnâme* hakkında yayınladığı araştırmalarının mukaddemesinde, Şeyhî'nin hayatı üzerinde durmuştur.⁶ *Türkçe yazma divanlar kataloğu*'ndaki yazının genişletilmiş şekli olan bu etüt, bir hayli zengin ve teferrüatlı olmakla beraber, tam ve mükemmel değildir.

Biz bu bahsi hazırlarken yukarıda bildirdiğimiz ve bildirmediğimiz bütün kaynaklardan ve bütün araştırmalardan faydalandık. Hepsinin muhassılası ve terkibi olarak ortaya çıkan etüdümüzde, diğerlerinde bulunmayan tasnif hususuna da bilhassa ehemmiyet verilmiştir.

YETİŞTİĞİ MUHİT VE ZAMAN

Şeyhî Germiyan beyliğinin merkezi Kütahya'da doğdu. O zaman bir çok Anadolu beyliklerinin merkezleri, sanatkâr ve âlimleri devamlı surette teşvik ve himaye eden beylerin mevcudiyeti neticesinde, ilim ve sanat adamlarının toplandığı yer haline gelmişti. E-sasl. kültür faaliyetlerine sahne olan bu şehirlerden biri de Kütahya idi. Bilhassa Süleyman Şah ve II. Yakub Bey devirlerinde, gerçek-

¹ I, İstanbul 1934, 55—58, 213 ve 219. s.

² *Anadolu beylikleri*, Ankara 1937, 87—88. s.; *Kütahya şehri*, İstanbul 1932, 267—268. s.; *Osmanlı tarihi*, I, Ankara 1947, 274—275. s.; *Germiyan-oğulları: İslâm Ansik.* IV, 769—770. s.

³ *Şeyhî Divanı*, T. D. K. yayını, İstanbul 1942, VI—VII. s.

⁴ *İstanbul kitaplıkları türkçe yazma divanlar kataloğu*, İstanbul 1947, 17—21. s.

⁵ Meselâ Ch. Rieu, Şeyhî'nin Ankara'da II. Mehmed'i tedavi ettiğini yazıyor (*Catalogue of the Turkish Manuscripts in the British Museum*, London 1888, 165. s.).

⁶ Tahir Olgun, *Germiyan'lı Şeyhî ve Harnâme'si*, Giresun 1949.

ten bir kültür merkezi vaziyetini alan Kütahya'da, Germiyan beyliğinin kuruluşundan beri pek çok ilim ve sanat mümessili şahsiyet ortaya çıkmıştır. Şeyhoğlu, Ahmedî ve Ahmed-i Da'î gibi XIV. ve XV. yüzyılın ehemmiyetli şairleri bunlar arasındadır. Şeyhî, işte, böyle bir muhitte dünyaya gözlerini açmıştı.

Şeyhî XIV. asrın sonu ve XV. asrın ilk yarısında yaşamıştır. Ne zaman doğduğunu bilmiyoruz. Lâtîfî tezkiresinde «Murad han-ı Gazi devrinde geldiği» kayıtlıdır. Meşhur bir hekim olarak h. 818 de Çelebî Sultan Mehmed'i tedavi ettiği zaman 40—45 yaşlarında bulunması gerektiği göz önünde tutulursa, I. Murad'ın hükümdarlık müddeti 761—792 olduğuna göre, 773—778 / 1371—1376 yılları arasında dünyaya geldiği tahmin edilebilir.

I. Murad zamanında doğan şair, Yıldırım Bayezid, Süleyman Çelebî, Çelebî Sultan Mehmed ve II. Murad devirlerini idrak etmiştir.

ADI VE AİLESİ

Şeyhî'nin adı Yusuf Sinaneddin'dir. Sehî ve Lâtîfî tezkirelerinde¹ «Yusuf», Âşık Çelebî tezkiresinde,² *Şakayık* tercümesinde³ ve Riyazî tezkiresinde⁴ «Sinan» olarak kaydedilmektedir. *Sicill-i Osmanî*'nin «Şeyhî Senaî» şeklinde göstermesi⁵ yanlıştır.

Tababette hakîm Sinan diye şöhret kazanan şair, öbür adını aşağıdaki beyitlerde şöylece zikretmektedir:

Şâha murâdı Yûsuf-i Şeyhî'nün oldurur
Kim bu sa'âdet eşiğine bende var ola

(*Şeyhî Divanı*, Süleymaniye-Hacı Mahmud Kütüp. 3298,24b)

Dek salâ eyle şehâ yoluna baş oynamaga
Kadem evvelde basan Yûsuf-i Şeyhî mi degül
(*Şeyhî Divanı*, T. D. K. neşri, 124. s.)

Şiirde Şeyhî mahlâsını kullanması— aşağıda izah edeceğimiz veçhile — Hacı Bayram Veli'ye intisabından ileri gelmektedir. Büyük bir ihtimalle 818/1415—1416 yılından önce vâkı olmuştur.

¹ *Sehî tezkiresi*, matbu, 52. s.; *Lâtîfî tezkiresi*, Üniversite Kütüp. T. Y. 2646, 95a. *Lâtîfî tezkiresi*'nin matbu nushasında ve gördüğümüz öbür yazmalarında bu kayıt yoktur (Üniversite Kütüp. T. Y. 546, 656, 2411, 2511, 2564, 2627 bk.).

² Üniversite Kütüp. T. Y. 2406, 314a.

³ Edirneli Mecdî, *Hadâyikü 'ş-şakayık*, İstanbul 1269, 128. s.

⁴ Riyazî Mehmed, *Riyâzü 'ş-şuarâ*, Üniversite Kütüp. T. Y. 3250, 18b.

⁵ III, 113. s.

Şeyhî'nin babası ve ailesi hakkında kaynaklarda hiç bir bilgiye tesadüf edemiyoruz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Germiyan beyi II. Yakub'un, Afyon Karahisar köylerinden birindeki vakfı için 225/1422 yılında tertip ettirdiği bir vakfiyede, şahitler arasında bulunan Şeyhî'nin «Sinan b. Mecdeddin» olarak zikredildiğini görmüştür.¹ Aynı yıl tanzim olunan başka bir vesikada da Şeyhî'nin yine şahitler arasında bulunduğunu görmekteyiz. Afyonkarahisar (Karahisar-ı Sahib) köylerinden Keziler'in Mevlâna oğullarından bazı zatlara temlikini bildiren ve bugün Feridun Nafiz Uzluk'un elinde bulunan bu mülk-namede Şeyhî, «Yusuf b. Ahmed b. Seyyidî hakîmü 'l-meşhurü 'ş-Şeyhî» şeklinde kaydedilmiş bulunuyor.² Her iki vesika da, Şeyhî'nin babasının adını bildirmekle beraber, ketebeler birbirinin aynı olmadığı için, bize kesin bilgi vermiyorlar. Birinde Ahmed, öbüründe Mecdeddin olarak gösterilen bu zat, belki de Ahmed Mecdeddin şeklinde iki kelimededen mürekkep bir ad kullanmakta idi.

Kuvvetle zannedildiğine göre, Şeyhî Germiyan'ın ileri gelen ailelerinden birine mensup bulunmaktaydı. İki anekdot, Türkmen soylu olduklarını bildirmektedir. Birincisi Ak Şemseddin'in, onun hakkında medih yollu, «Aferin be hey Germiyan Türkü» demesi; öbürü Fatih Sultan Mehmed'le Şeyhî'nin yeğeni Molla İzarî arasında geçen bir mülâtefedir. Birincisini Şeyhî'nin mutasavvıflar arasındaki şöhreti bahsinde genişçe anlatacağız. İkincisini Süleymaniye Kütüphanesinde bulunan bir mecmuadan³ şöylece nakledebiliriz: Fatih, medreselerinin inşası bittikten sonra, bunları zamanın fâzıllarına tevzi eder ve bir ziyafet verir. Sofrada herkese şerbet ikram edildiği halde, Molla İzarî'ye imtihan için bir kâse ayran verilir. İzarî tereddüt edip dururken, Fatih «Nedir?» diye sorar. Aynı zamanda şair olan İzarî, Fatih'in maksadını anlayarak *این که دارم بدست شربت ماست* mısraı ile cevap verir. «Bu elimde tuttuğum bizim şerbetimizdir» ve «Bu elimde tuttuğum ayrandır (yoğurt şerbetidir)» manalarında tevriyeyi ihtiva eden bu cevap, İzarî Türkmen asıllı olduğu için, padişahın çok hoşuna gider ve ihsanlarda bulunur. Lâtifeyi kaydeden mecmuada İzarî'nin Türkmen asıllı olduğu üzerinde bilhassa durulmuştur.

¹ İ. H. Uzunçarşılı, *Kütahya şehri*, 267 ve 268. s.

² F. N. Uzluk, *Germiyanlı hekim Şeyhî'nin babası ve dedesinin ismi*: Tasvir gazetesi, 10 Mayıs 1949.

³ Süleymaniye-Esad Efendi Kütüp. 3511, 2a. Ayrıca şu eserlere bk.: A. Sübeyl Ünver, *Fatih külliyesi ve zamanı ilim hayatı*, İstanbul 1946, 66. s.; aynı müellif, *İlim ve sanat bakımından Fatih devri notları*, İstanbul 1947, 24—25. s.; aynı müellif, *Fatih devri fıkraları*, İstanbul 1948, 35. s.

Şeyhî'nin, Fatih devri ülemasından olup II. Bayezid devrinde ölen (910/1504—1505, Eyyup'ta medfundur) ve *Şerh-i Mevâkıf haşiyesi* müellifi bulunan¹ bu yeğeni Molla İzarî Kasım'dan başka, Cemalî adlı başka bir yeğeni daha vardır. Cemalî, eski devirlerden son zamanlara kadar, hemen hemen bütün eserlerde Yıldırım Bayezid devri şairlerinden *Hurşid ü Ferahsad* (*Hurşidname*) nâzımı Germiyanlı Şeyhoğlu Mustafa adlı şairle karıştırılmıştır. Asıl adı Bayezid olan ve II. Murad, Fatih ve II. Bayezid devirlerinde yaşadığı bilinen Cemalî'nin muhtelif eserleri vardır.²

Sicill-i Osmanî'de, Molla İzarî Kasım'ın kardeşi olarak bildirilen şair ve kadı topal İzarî Çelebî (öl 969/1562) adlı bir şahıs kayıtlı bulunuyor.³ Yine *Sicill-i Osmanî*'nin verdiği bilgiye göre, İzarî hafidi Mustafa Selâmî Efendi (öl 933/1527, Emir Buhari'de medfundur) olup bunun da mahdumu Süleymaniye müderrisi Mehmed Efendi (öl 998/1580) dir.

T A H S İ L İ

Şeyhî tahsile memleketinde başlamış, şair Ahmedî'den ve diğer âlimlerden okumuştur.⁴ Müstakimzade S. Sadeddin Efendi, *Mecelle-tü 'n-nisâb'*nda Şeyhî'nin şair Ahmed Paşa'dan telemmüz ettiğini⁵ söylüyorsa da, şüphesiz yanlıştır. Çünkü Ahmed Paşa, Şeyhî'den sonra yetmişmiştir ve ölümü (902/1497) onunkinden 70 yıl kadar sonradır. Anlaşılan Müstakimzade, Ahmedî ile Ahmed Paşa'yı birbirine karıştırarak bu yanlış bilgiyi vermiştir.

Sehî ve Lâtîfî tezkirelerinde, Şeyhî'nin, tahsilini ilerletmek üzere, gençliğinde İran'a gittiği bildirilmektedir. İran'da diğer ilimlerle beraber tasavvuf ve tıp tahsil eden Şeyhî, Sehî'nin yazdığına göre, orada Seyyid Şerif Cürcanî ile ders şerikliği etmiştir. Bilhassa tasavvuf ulularıyla temasını sağlayan İran'daki bu tahsil konusunda Lâtîfî tezkiresinde şu satırları buluyoruz: «Evvâil-i hâlinde vilâyet-i Acem'e

¹ *Aşık Çelebî tezkiresi*, aynı yazma, 215b ve öbür kaynaklar; *Sicill-i Osmanî*, IV, 46. s.

² Faruk K. Demirtaş (Timurtaş), *Fatih devri şairlerinden Cemalî ve eserleri*: Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi IV (1951), 189—213.

³ *Sicill-i Osmanî*, IV, 46. s.

⁴ Taşköprülüzade, *Şakayık-ı nu'maniye*, Üniversite Kütüp. A. Y. 2459, 35b; Meedî, *a. e.*, 128. s.; Âlî, *Kühü 'l-ahbâr*, IV, Üniversite Kütüp. T. Y. 5959, 53a; *a. e.*, matbu, V, 192. s.

⁵ Süleymaniye-Halet Efendi Kütüp. 628, 283 a.

çıkup meşâyih-i kibâdan bî-hadd azîzlere erişmiş ve tarîk-i tasavvufda vilâyete kadem basup tevhîd-i sırfa yetişmişdür.»¹

Şeyhî İran'dan tasavvuf ve edebiyatta derin bilgiler iktisap etmiş olarak ve değerli bir tabip hüviyeti ile döndü. Şeyhî'nin tıp ve hikmet bahislerindeki engin bilgisi eski müelliflerce çok övülmektedir. Sehî şöyle diyor: «Tabî'atı tıbbâ mâil ve hikmete kail olup ilm-i tıbbda ziyâde mahâret ve fenn-i hikmette tamâm münâsebet bulup hakîm Sinân demekle iştihâr-ı tâm ve itibâr-ı mâlâ-kelem bulmuştu.»²

Lâtifî ise onun ilimdeki kudretini şu sözlerle methetmektedir: «İlm-i zâhir ve bâtında yed-i ulyâ[sı] ve fenn-i tevhîd ü tasavvufda kısmet-i uz mâsı var idi; bu husûsda kemâlâtına vukûf ve ittilâ murâd eden kitâbmun evâiline ve evâhirine nazar itsün ki aksâm-ı merâtib-i tevhîdâtı ve asnâf-ı tecelliyât-ı zât ü sıfâtı ne hûb ikşâf ü iflâm ve tebâyî'-i ahvâl-i felekiyyâtı izhâr ü ifhâm etmişdür.»³ Lâtifî ayrıca Şeyhî'nin hikmet ilmindeki kudreti için şu sözleri sarfediyor: «İlm-i hikmette devrin Bokrat'ı ve dehrin Sokrat'ı idi.»⁴

Âşık Çelebî ise, bu hususu şu satırlarla anlatıyor: «Eğerçi ülûmda ekser fûnûna şümûlü var imiş, amma hâssaten fenn-i tıbbda küllî duhûlü var imiş.»⁵

Bu ifadelerden ve eserlerden Şeyhî'nin edebî ilimlerden başka tasavvuf, hikmet ve tıp sahasında da çok geniş bir bilgiye sahip bulunduğu anlaşılmaktadır.

HEKİMLİĞİ

Şeyhî'nin hayatını ana hatlarıyla belirtirken, hekimliği üzerinde durmak, mutlak yapılması gereken bir harekettir, Çünkü Şeyhî, şairliği derecesinde olmamakla beraber, hekimliği ile de büyük bir şöhret kazanmıştır.

Hemen hemen bütün kaynaklar onun tabiplikte pek çok mahareti ve hazakati bulunduğunu kaydediyorlar. Lâtifî tezkiresinde «Bir tabîb-i İsa-dem ve Hızır-ı huçeste-kadem idi ki makdem-i mübâreki

¹ Üniversite Kütüp. T. Y. 2411, 151a; matbu, 215. s.

² *Sehî tezkiresi*, matbu, 52. s.

³ *Lâtifî tezkiresi*, matbu, 215. s.

⁴ *A. e.*, Üniversite Kütüp. T. Y. 2646, 95a; T. Y. 2511, 103a; T. Y. 546, 133a. Bu ibare matbu nushada ve Üniversite Kütüphanesindeki öbür yazmalarda yoktur.

⁵ *Âşık Çelebî tezkiresi*, aynı yazma, 314a.

haste ve esbâb-i âfiyet ve âlâmet-i şifâ vü sıhhat idi»¹ deniliyor.

Şeyhî'nin hekimlikteki büyük kudreti Çelebî Sultan Mehmed'i tedavi etmesiyle de sabittir.² Çelebî Mehmed, 818/1415 yılında Karaman seferi münasebeti ile Ankara'da bulunurken, rahatsızlanır.³ Etrafındaki tabipler tedaviden âciz kalırlar. Bunun üzerine, o zaman hakîm Sinan diye şöhret kazanmış olan ve edebiyat âleminde de Şeyhî mahlâsı ile bilinen, Germiyan beyinin musahibi Şeyhî Sinan Kütahya'dan getirilir.⁴ Şeyhî, padişahı muayene edince, rahatsızlığın gam ve gussanın fazlalığından ileri gelen asabî bir hal olduğunu anlar.⁵ «Ahlât-ı kesife-i muhtelifenin ihtilâtı»ndan hâsıl olmuş bulunan hastalığın, fazla sevinç ve ferahlık neticesi geçeceğini söyler. O sırada içeri giren bir haberci, günlerden beri alınması istenildiği halde elde edilemeyen ve bu sebeple padişahı üzen, zaptı güç bir kalenin fethi ve teshir edildiği müjdesini getirir.⁶ Bu haber Çelebî Sultan Mehmed üzerinde çok müsait tesir yaratır. Mizacı günden güne iyileşmeğe yüz tutar, on beş gün sonra tamamiyle iyileşir. Şeyhî'nin hazakatini takdir eden Çelebî Sultan Mehmed, kendisine pek çok ih-sanlarda bulunur ve hususî tabipliğine tayin eder.⁷ Münecimbaşı Şeyh Ahmed Dede ve *Sicill-i Osmanî* müellifi Mehmed Süreyya'ya göre Osmanlı devletinin ilk «reis-i etibbâ» sı (sertabibi) Şeyhî'dir.⁸

¹ *Lâtifi tezkiresi*, Üniversite Kütüp. T. Y. 2646, 95a. Bu ibare matbu nushada ve aynı kütüphanedeki öbür yazmalarda mevcut değildir.

² *Âşık Çelebî tezkiresi*, *Hasan Çelebî tezkiresi*, *Künhü 'l-ahbâr*, *Tacü 't-tevârih*.

³ Hoca Sadeddin, *Tacü 't-tevârih*, matbu, I, 278. s. *Âşık Çelebî*, *Hasan Çelebî* ve *Âli Çelebî Mehmed'in* ne zaman ve nerede rahatsızlandığını zikretmiyorlar. Çelebî Mehmed'in rahatsızlığı, seferin başlangıcındaki sulhan sonradır ve Karamanoğlu'nun tekrar taarruzundan müteessir olarak asabî buhran geçirdiği anlaşılmaktadır (*Tacü 't-tevârih*, a. y.; İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı tarihi*, I, 184. s.).

⁴ *Tacü 't-tevârih*, 278—279. s. Öbür kaynaklarda Şeyhî'nin Kütahya'dan getirdiğine dair her hangi bir işaret mevcut değildir.

⁵ İbrahim Necmî, *Tarih-i edebiyat dersleri*, I, 47. s.; *Şeyhi Divanı* faksimilesi önsözü, VI. s.) ve *Âşık Çelebî'den* naklen Ali Nihat Tarlan (*Şeyhi divanını telkik*, I, 219. s.) rahatsızlığın göz hastalığı olduğunu söylüyor iseler de, kaynaklarda böyle bir kayıt yoktur.

⁶ Karaman seferi sonunda, Bayezid Paşa'nın himmeti ile, Karamanoğlu Mehmed Bey, oğlu ile beraber esir edilmiş ve Osmanlılar lehine bir muahede yapılmıştı (*Tacü 't-tevârih*, 281. s.; İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı tarihi*, I, 184. s.).

⁷ *Künhü 'l-ahbâr*, matbu, 192. s.

⁸ Münecimbaşı Ahmed, *Sahâyifü 'l-ahbâr*, I, Beyazid Umumî Kütüp. 5020, 900. s.; Nedim Ahmed Efendi, *Sahâyifü 'l-ahbâr tercümesi*, Nuruosmaniye Kütüp. 3129, 33b; M. Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, III, 113. s. ve IV, 721. s. (III. ciltte Çelebî Mehmed zamanında reis-i etibbâ, IV. ciltte II. Murad devrinde sertabip bulunduğu kaydedilmiştir.)

Şeyhî tababetin bilhassa göz hastalıkları kısmında ihtisas kazanmıştı. Âşık Çelebî, Şeyhî'nin göz hekimliğindeki kudretini şu satırlarla anlatıyor: «İlm-i ikhâlde hod bir basîreti var imiş, ger dîde-i hilâlden sufreti ve aynü 'ş-şemsden hurmeti ve ecfân-ı sehâbdan temeddüdi ve narün gözinden hiddeti izâleye kadir degüldür dinmezdi. Bir nazar ile nergisün çeşminden yere kamı ve şem'un dem'inün seyelâmı giderdi.»¹

Hammer, kendisinin de gözlerinin ağırlıklı olması, bu sahada maharet kazanmasma sebep olmuştur diyerek pek de yanlış olmayan bir iddia öne sürmektedir.² *Şakayık-ı nu'maniye*'de, Âşık Çelebî ve Hasan Çelebî tezkirelerinde, *Kühü 'l-ahbâr*'da Şeyhî'nin gözlerinin hasta (alîl, kelîl, a'ma, za'f-ı basara mübtelâ) olduğu bildiriliyor. Hatta buna dair, Taşköprülüzade, Âşık Çelebî ve Âli'nin naklettikleri hoş bir fıkra da vardır. Şeyhî, zamanın muayenehane ve eczahanesi demek olan attar dükkânında hasta tedavi eder, gözü ağrıyanlara «kühul» satarmış. Yaptığı ilâç çok beğenilmiş. Bir gün zariflerden biri, bir akçelik ilâç istemiş. Parayı vereceği sırada bakmış ki hekimin de gözleri hasta. Hemen iki akçe uzatmış ve kendisine tereddütle bakan Şeyhî'ye «öbür akçesi ile de kendi gözünüzü tedavi için kühul alırsınız» demiş.³ Başkalarına ilâç satıp tedavi ediyorsun da kendi ağırlıklı gözün için ne duruyorsun, mazmununu işaret eden bu lâtifeden⁴ Şeyhî çok hoşnut kalmış, hayatının sonuna kadar daima hatırlar ve gülmüş.

Şeyhî'nin hekimliği bahsinde başka bir noktanın aydınlatılması da faydalı olacaktır. Bazı eserler onun attar dükkânı açarak tabiplik yapmasını, ömrünün son zamanlarında tekaüt ihtiyar edip memleketine çekildiği sırada vuku bulan bir iş olarak anlatıyorlar.⁵ Halbuki Şey-

¹ *Âşık Çelebî tezkiresi*, aynı yazma, 314a.

² *Geschichte der osmanischen Dichtkunst*, I, 105. s.

³ Taşköprülüzade, *Şakayık-ı nu'maniye*, Ayasofya Kütüp. A. Y. 3273, 32b; Hakî tercümesi, Üniversite Kütüp. T. Y. 470, 61a; İbrahim b. Ahmed tercümesi, Millet-Ali Emîrî Kütüp. 727, 31a; *Âşık Çelebî tezkiresi*, a. y.; Âli, *Kühü 'l-ahbâr*, matbu, 193. s.

⁴ *Şakayık*'ta Şeyhî'nin göz tedavisi için yaptığı ilâç hakkında «Bu kuhl-i cilâ-bahşî ma'lûl olan erbâb-i illete dirhem dirhem satar idi ve az nesne ile halkın gözlerini boyar idi» tarzında zarif bir ifade kullanılmaktadır (Mecdî tercümesi, 128 s.).

⁵ Faik Reşad, *Tarih-i edebiyat-ı Osmaniye*, 84. s.; İbrahim Necmî, *Tarih-i edebiyat dersleri*, I, 48. s. Faik Reşad, Şeyhî'nin, Çelebi Mehmed'in ölümünden sonra attarlığı ihtiyar ettiğini yazmaktadır (*Eslâf*, I, 37. s.).

hî'nin, İran dönüşü memleketine geldiği zaman, ilk defa hekimlikle iştigal etmiş olması daha kuvvetli ve akla yakın bir ihtimaldir.¹ Bunun başka türlü olmasına da zaten sebep yoktur. Çünkü hekimlikle uzun müddet uğraşp dikkati çekmeseydi, Yakub Bey'in hususî tabibi olamaz ve Osmanlı sarayına kadar uzanan bir şöhret kazanamazdı. Hayatının büyük kısmını, çok zaman Yakub Bey'in ve bir az da Osmanlı padişahlarının musahipliği ve nedimliği ile geçiren Şeyhî'nin söz yıllarını iyice tesbit edemiyoruz. Yakub Bey'in 832/1426 da ölümünden sonra uzun müddet yaşamışsa ve bu arada II. Murad'dan himaye görmemişse — *Husrev ü Şirin*'i onun adına ve onun isteğiyle nazma başladığı için bu da varit değildir — o zaman, hamisiz kaldığı için, ihtiyarlık günlerinde tekrar eczahane açtığı düşünülebilir.

HACI BAYRAM'A İNTİSABI VE TASAVVUFLA İLGİSİ

Şeyhî'nin hayat safhalarından başka birini de tasavvufla ve tarikata ilgi ve münasebeti teşkil etmektedir. Kaynaklardan bir çoğunda yazıldığına göre, Şeyhî, Hacı Bayram-ı Veli'den inabe almıştır. Bu hadise, 818/1415 ten önce ve kuvvetli bir ihtimalle, Şeyhî'nin İran dönüşünde Ankara'ya uğradığı sırada vuku bulmuştur. Çünkü Karaman seferinde rahatsızlanan Çelebî Sultan Mehmed'i tedavi maksadıyla 818 de Ankara'ya gittiği zaman, tababette Hakîm Sinan diye, şiirde de Şeyhî mahlâsı ile tanınmış bulunuyordu. Bunu Hoca Sadeddin, *Tacü 't-tevârik*'te, «Germiyanolu'nun Mevlâna Sinan demekle mezkûr ve erbâb-ı nazm ü irfân miyânında Şeyhî mahlâsı ile meşhûr bir tabîb-i lebibî ve bir hakîm-i edibî olmanın» satırları ile ifade ediyor.

Şairin Şeyhî mahlâsını alması, şüphesiz, tarikata intisabından ileri gelmektedir. Faik Reşad, *Eslâf*'ta, Hacı Bayram'ın müstahleflerinden bulunması dolayısıyla bu mahlâsı aldığını yazıyor. *Osmanlı müellifleri*'nde Şeyhî mahlâsının Hacı Bayram tarafından verildiği bildirilmekte ise de, kaynaklarda bu noktaya dair bir kayıt yoktur. Şeyhî mahlâsını almasını, kendisinin şeyh olmasından ziyade, büyük mutasavvıf Hacı Bayram'a mensup olması ile izah etmek bize daha uygun geliyor.

Şeyhî, İran'daki tahsili sırasında, bir çok tasavvuf büyükleriyle görüşmüştür. Lâtîfî «Evvâl-i hâlinde vilâyet-i Acem'e çıkup meşâyih-i

¹ Tahîr Olgun, Şeyhî'nin İran'dan döndükten sonra memleketine yerleşip atar dükkânı açtığı yazıyor (*Yazma divanlar kataloğu*, 18. s.; *Germiyanlı Şeyhî ve Harnâme'si*, 6. s.).

kibârdan bî-had azîzlerle erişmiş ve tarîk-i tasavvufda vilâyete kadem basup tevhîd-i sırfa yetişmişdür» diyor.

Mehmed Ali Aynî'nin *Hacı Bayram-ı Veli* adlı eserinde, Seyyid Yahya-yı Şirvanî'ye mürit olmak üzere Anadolu'dan Bakû'ya gidenler arasında Şeyh Sinan adlı birisi de bildiriliyor.¹ Bu Şeyh Sinan'ın bizim Şeyhî olmadığı muhakkaktır. Çünkü etrafında bin kadar mürit toplandığını bildiğimiz² Seyyid Yahya, Şeyhî'den çok sonra (868/1464) ölmüştür. Şeyhî'nin İran'da bulunuşu Yıldırım Bayezid devrine rastladığı ve o zamanda Seyyid Yahya çocuk yaşında bulunduğu için, Bakû'ya gittiği bildirilen Şeyh Sinan'ın, şair ve hakîm Şeyhî Sinan olmadığını kesin olarak söyleyebiliriz.

Lâtîfî'nin bildirdiğine göre, Şeyhî büyük mutasavvıf şair Seyyid Nesimî ile Bursa'da buluşmuştur.³ Bu hadise gerçek ise, Yıldırım Bayezid devrinde olmuş demektir. Çünkü Seyyid Nesimî'nin öldürülmesi 807/1404—1405 yılındadır.⁴

Memleketinde ve İran'da bir çok tasavvuf ileri gelenleriyle temas etmiş bulunan Şeyhî'nin 818/1415 yılından önce ve büyük bir ihtimalle İran'dan döndüğü sırada tarikata girdiğini yukarda kaydettik. *Tuhfetü 'l-müccâhidîn* müellifi Hacı Ali Âli, bu intisabı şu şekilde anlatıyor: «... asrı ülemâsından istifâde idüp ilm-i zâhirde kemâl mertebesine erişmiş ve ilm ü fazl ile şöhret bulmuşdur. Velâkin derûnında mahabbet-i Allâh da'vâsı peydâ olup yevmen-fe-yevmâ terakki ve tezyîd bulmagla, her ne kadar ki asrının meşâyih ve sülehâsı sohbetine varup arz-ı hâcet eylemiş ise, hiç birinde derdine çâre ve dermân bulmayup âkıbet Şeyh el-Hâc Bayrâm *قدس الله تعالى اسراره* hazretlerinin hizmet-i sa'âdetlerinde vüsûl bulup hakkında nazar-ı âtîfetleri ve hüsn-i kabûl ve teveccühleri zühûra gelmekle, derdine dermân ve ümîdinden ziyâde mazhar-ı ihsânları olmuş ve ilm-i ledünniyede fâzıl ve kâmil olup zâhir ve bâtın ilmini cem' itmiş», «...vel-hâsıl derecât-ı âliye ve mertebe-i kemâle vâsıl olduktan sonra pîri Şeyh Hazret-i el-Hâc Bayrâm *قدس اسراره* nin izn-i şerîflerile diyârma

¹ Mehmed Ali Aynî, *Hacı Bayram-ı Veli*, İstanbul 1343, 57. s.

² Lâmi'î, *Nefehatü 'l-üns tercümesi*, İstanbul 1289, 575. s.; Harîrizade Kemaleddin, *Şerh-i Virdü 's-settâr*, İstanbul 1287, 9. s.; Müstakimzade S. Sadeddin, *Şerh-i Virdü s-settâr*, Süleymaniye - Esad Ef. Kütüp. 1405, 2. s.

³ *Lâtîfî tezkiresi*, matbu, 215. s.

⁴ M. Fuad Köprülü, *Eski şairlerimiz Divan edebiyatı antolojisi*, 9. s.; aynı müellif, *Azeri edebiyatı: İslâm Ansiklopedisi*, II, 130. s.

varup vatan-ı aslîsinde Kütahya kurbında vefâtına degin sâkin ol-
muş...»¹

Eserlerinde tasavvuf izlerine bolca rastlanılan Şeyhî'nin bilfiil şeyhlik yapıp yapmadığını kesin olarak öğrenemiyoruz. Bu husus muhtelif müelliflerce muhtelif şekillerde anlatılmaktadır. Lâtîfî'nin «...Şeyh Hâcî Bayrâm-ı Ankaravî'nin hulefâsındandır, ammâ seccâde-i irşâde geçüp kimesneyi terbiyet ü irşâd itmek ve tarîk-i zühd ü tâ'ate gitmek vâki olmamışdur»² demesine karşılık, Müstakimzade Süleyman Sadeddin'in «Yine Hâcî Bayrâm-ı Velî'den müstefiz olanlardan biri Eş-şeyh Osmân-ı Edirnevî ve biri dahi Yûsuf Sinâneddîn-i Germiyânî'dir ki vakt ü zamânlarında mürşid-i enâm idiler»³ demesi, birbirleriyle telif edilemeyecek ifadelerdir. Bursalı Mehmed Tahir de, Hacı Bayram hulefâsı arasında Şeyhî-i Germiyânî'nin bulunduğunu bildiriyor.⁴

Şairin «şeyhü 'ş-şuarâ» diye manalı bir incelikle lâkaplandırılması, *Şakayık-ı nu'maniye*'de meşayih kısmında gösterilmesi, *Tuhfetü 'lmü-câhidîn*'de Bayramiyye şeyhleri arasında zikredilmesi ve ayrıca Riyazî'nin «Hakka ki şeyh-i seccâde-nişîn-i savma'a-i belâgat ü beyândır»⁵ şeklinde bir ifade kullanmış olması, üzerinde durulacak noktalar. Bütün bunlara rağmen, onu tekyede postnişin olarak kabul etmek —Germiyân hanedanı ve Osmanlı sultanları ile devamlı münasebeti ve hayatını hekimlik ve eczacılık yaparak kazandığı göz önünde tutulursa— imkânsız bir iş olur. Müstakimzade'nin bahsettiği «mürşid-i enâm» lığı, tekye muhitinde icra edilen bir tarikat mürşitliği şeklinde değil, eserlerle yapılan bir irşat olarak anlamak mecburiyetindeyiz.

Şeyhî tam manasiyle mutasavvıf bir şair değildir. Fakat tasavvuf umdelerinden ve remizlerinden pek fazla faydalanmıştır. Divanındaki tasavvufî maddelerin iyi bir izah ve tahlilini Ali Nihat Tarlan'ın *Şeyhî divanını tetkik* adlı eserinde buluyoruz.⁶ *Husrev ü Şirin* hak-

¹ *Tuhfetü 'l-mücâhidîn*, Nuruosmaniye Kütüp. 2293, 496b.

² *Lâtîfî tezkiresi*, Üniversite Kütüp. T. Y. 2646, 95a ve T. Y. 566, 13a.

³ Müstakimzade, *Menâkıb-ı Melâmiyye-i Şuttâriyye-i Bayrâmiyye*, Süleymaniye - Nafiz Paşa Kütüp. 1164, 17. s.

⁴ Bursalı M. Tahir, *Hacı Bayrâm-ı Velî*, İstanbul 1331, 3. s. Abdülbaki (Gölpınarlı), Bursalı Tahir'den naklen Hacı Bayram'ın halifelerini tesbit ederken Şeyhî-i Germiyânî'yi «Şeyhî-i Kirmanî» şeklinde göstermiştir (*Melâmilik ve Melâmililer*, İstanbul 1931, 39. s.).

⁵ Riyazî, *Riyâzü 'ş-şuarâ*, Üniversite Kütüp. T. Y. 3250, 18b.

⁶ I, 14—43. s.

kında da — kısaca — bu eserde yer yer tasavvufî görüşler hâkimdir, denilebilir. Mukaddemedeki tevhit ve mertebeleri bahsi bu hükme en kuvvetli bir delil olduğu gibi, bazı hadiselerin izahındaki dünya görüşü de öne sürülebilir. Hele Ferhad dilinden söylenen ve vasıta beyti

Kim yoh bu diyâr içinde deyyâr
Var iste ki yârdur ne kim var

olan meşhur terciibendi tasavvufî tevhitlerin kendi vadisinde en güzel örneklerinden olup İran edebiyatındaki benzerleriyle boy ölçüşecek değerdedir.¹

Filen şeyhlik yapmadığını kuvvetle zannettiğimiz Şeyhî, mutasavvıflar muhitinde bir hayli geniş şöhret kazanmıştır. *Tuhfetü 'l-mü-câhidîn*'de,² Enisî'nin *Menâkıb-ı Ak Şemseddin*'inde³ ve *Riyâzü 'ş-şuarâ*'da⁴ anlatılan bir fıkra bunu bize açık şekilde bildirmektedir. Bir gün Ak Şemseddin, bir kaç müridiyle halvette oturup murakabe ve müşahedeye dalmışken, birden başını kaldırır ve birbiri ardınca «Aferin behey Germiyan Türkü!»⁵ der ve yine susar. Halvetten çıktıktan sonra, etrafındakilerden biri neden böyle söylediğini sorunca, Ak Şemseddin şöyle cevap verir: «Âlem-i sülûkde merâtib-i anâsırdan merâtib-i eflâke urûc eyledüm, dördüncü kat göge çıkdum, anda olan melâikeye emr olunmuş, bu beyti okurlar:

İy kemâl-i kudretün nefhinde âlem bir nefes
V'iy celâl-i izzetün bahrinde dünyâ keff ü hes⁶

Bu beyti niçin okursuz? didüm. Eyitdiler: Germiyan ilinde Şeyhî

¹ Bu terciibendin şerh ve izahı için Ali Nihat Tarlan'ın *Divan edebiyatında tevhitler*, fasikül IV, İstanbul 1936, 5—21. s. bk.

² Aynı yazma, 496b.

³ Üniversite Kütüp. T. Y. 6458, 8a—8b; Süleymaniye - Hacı Mahmud Ef. Kütüp. 4666, 107. var.

⁴ Aynı yazma, 18b.

⁵ *Tuhfetü 'l-mü-câhidîn*'de bu şekilde kaydedilen bu söz, *Menâkıb-ı Ak Şemseddin*'in bir nushasında «Aferin be Germiyan Türkü», öbüründe «Aferin Germiyan Türkü»; *Riyâzü 'ş-şuarâ*'da «Hey Germiyan Türkü hey» olarak tesbit edilmiş bulunuyor.

⁶ *Riyâzü 'ş-şuarâ*'da bu beyit yerine

Kibriyânun karvânından haber virmez ukûl
İrmez andan cân kulagma meger bank-i ceres

beyti alınmıştır. Gibb, *Riyâzü 'ş-şuarâ*'daki şekli görmüştür (*HOP*, I, 312—313 s.).

adlı bir şâir vardır, bu beyti ol söyledi, Allâhü Ta'âlâya hoş geldi, bize buyurdu, bu beyti tesbih eyledük,»¹ *Tuhfetü 'l-mücâhidîn*'de Şeyhî'ye bu haberin tebşir edildiği ve onun şevk, sevinç ve kalb huzuru ile bu yolda bir çok şiirler daha meydana getirdiği yazılıyor.

GERMİYAN BEYLERİ VE OSMANLI SULTANLARI İLE MÜNASEBETİ

Şeyhî'nin Osmanlı sarayı ile alâkasını incelemeden önce, *Şakayık-ı nu'maniye*'de bulunan bir kaydın, öbür kaynaklarla tezat halinde bulunduğunu belirtmek gerektir. *Şakayık*'ta «Hâcî Bayrâm sultânın şeref-i hizmetleriyle teşerrüf idüp tarîka-i sûfiyyeyi tahsil ve tekmil eyledi. Ba'dehu Kütahya nâm kasabanın kurbında muvattan-ı aslîsinde tekâ'üd eyleyüp vefât idinceye degin ol makamdan mufâratat eylemedi» deniliyor.² *Şakayık*'ta, Şeyhî'nin İran'a gitmesinden bahsedilmediği gibi, Osmanlı padişahları ile münasebeti hakkında da hiç bir bilgi verilmemiştir.. Şairin, hayatının sonuna kadar, memleketinden ayrılmadığını kabul etmek, öbür bahislerde anlatılan bir çok hadiseler dolayısıyla, imkânsız bir iştir. Bu noktada, *Şakayık* müellifi ya-nılmış olmalıdır.

Sultan I. Murad devrinde doğan Şeyhî'nin gençlik çağı, Yıldırım Bayezid zamanına rastlar. Bu tarihlerde, memleket içinde ve dışındaki tahsilini tamamlamış ve Kütahya'ya dönmüş bulunan şairin, Yıldırım Bayezid ile münasebeti olup olmadığı hakkında kaynaklarda herhangi bir bilgi yoktur.

Şeyhî'nin Osmanlı hanedanı ile teması, ilk defa Emîr Süleyman Çelebî'ye intisap etmesiyle başlamıştır. Sehî, Emîr Süleyman'ın onu şiire sevkettiğini yazıyor: «Nesl-i Osmanîden Mîr Süleyman hazretleri ile müsâhabet düşüp ve bunun tab'-ı hoş ve elfâz-ı dilkeş görüp tabî'at-i şi'riyye fehm itmegin şi're sevk itmiş.»³ Yine Sehî'nin kaydettiğine göre, Emîr Süleyman, Ahmedî ile Şeyhî arasında her zaman müşaareler yaptırır, şiirler söyletirmiş.⁴ Şeyhî'nin, İran'dan döndükten sonra, Bursa'da Emîr Süleyman ile münasebet kurduğu anlaşılıyor. Lâtîfî'nin yazdığı gerçek ise, Seyyid Nesimî ile Bursa'da buluşmaları da bu sıralarda ve Emîr Süleyman'ın hükümdarlığından bir az önce olmuş demektir.

¹ *Menâkıb-ı Akşemseddin*.

² Meedî, *Şakayık tercümesi*, matbu, 128. s.

³ *Sehî tezkiresi*, matbu, 52. s.

⁴ *A. e.*, 54. s.

Şeyhî'nin asıl münasebeti, Germiyan Beyi II. Yakub ile dir. Şair bir taraftan attar dükkâmı (eczane) açarak «icrâ-yı tabâbet» ederken, öbür taraftan Germiyan beyine kasideler yazmıştır. Yakub Bey hakkında bir kaç kaside ve terciibend tanzim eden Şeyhî, Germiyanoglunun tabibi ve musahibi olarak şöhret bulmuştur.

Şairliği kadar hekimliği ile de memleketin dört bucağı ve Osmanlı sarayınca tanınmış olan Şeyhî, Çelebî Sultan Mehmed Ankara'da rahatsızlandığı esnada tedavi için çağırılmış ve başarı gösterdiği için taltif edilmişti. Hazakatinden ötürü, Çelebî Mehmed kendisine Tokuzlu köyünü tımar olarak vermiş ve hususî tabipliğine tayin etmişti. Münecimbaşı Ahmed Dede ve Mehmed Süreyya, Şeyhî'yi Osmanlı devletin ilk «reis-i etibbâ» sı olarak göstermektedirler. Halbuki *Künhü'l-ahbâr*'da bu vazifenin «tabîb-i hâs»lık olduğu sarih şekilde zikredilmiştir.

Âşık Çelebî, Âli ve Hasan Çelebî'nin bildirdiğine göre, Şeyhî, Tokuzlu köyüne giderken, tımarın eski sahipleri tarafından tecavüze uğramış ve durumu *Harname* risalesi ile padişaha bildirmiştir.¹

Şeyhî'nin Çelebî Mehmed yanında ne kadar müddetle kaldığını tesbit edemiyoruz. Bunun çok uzun bir zaman olmadığı tahmin edilebilir. *Harname*'nin yazılmasına sebep olan döğülme hadisesi gerçek ise, Şeyhî'yi Çelebî Sultan Mehmed'e kısa bir müddet hususî tabiplik yaptıktan sonra Tokuzlu köyüne gitmiş, orada tecavüze uğramış, halini padişaha anlatarak ziyanlarını fazlasıyla elde edip memleketine dönmüş kabul etmemiz gerektir.

Şeyhî'nin Osmanlı sarayı ile münasebetinin devamlı olmadığını ve bazı vesilelerle ara sıra vuku bulduğunu söyleyebiliriz. Şeyhî, hayatının bu devresini daha çok Germiyan hükümdarı II. Yakub Bey'in nedimi ve tabibi olarak geçirmiştir. Bu zamanlar içinde Germiyanoglunun yanında bulunduğuna en kuvvetli delil 825/1422 yılında tertip edilen Yakub Bey'e ait vakfiyelerde Şeyhî'nin şahitler arasında bulunmasıdır.

II. Murad'ın 824/1421 de hükümdar oluşundan sonra vaziyet bir az değişir gibi olmuştur. Kaynaklardan bazıları,² *Husrev ü Şirin* mes,

¹ *Harname*'nin telif sebebi hakkındaki muhtelif görüşler için *Harnâme* (Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi III, 1949) adlı makalemizin 370—372. s. bk.

² Meselâ *Sehî ve Lâtîfî* tezkireleri.

nevîs'ni, II. Murad'ın emriyle Nizamî'den tercüme etmeğe başladığını bildiriyor iseler de, padişah yanında bulunup bulunmadığını anlamak mümkün olmuyor. Yalnız Yakub Bey'in Sultan Murad'ı 831/1428 de Edirne'de ziyareti¹ esnasında Şeyhî'nin eski beyi yanına mihmandar verildiği, Hammer tarafından bildirilmektedir.² Demek ki bu tarihte Şeyhî, II. Murad'ın sarayında bulunuyordu.

Şehî tezkiresinde, Şeyhî'nin *Husrev ü Şirin*'den bin kadar beyit nazmedip Sultan Murad'a götürerek sunduğu ve sonra memleketine döndüğü yazılıyor. Böyle bir iş olmuşsa, Şeyhî'nin II. Murad nezdinde uzun ve devamlı kalmadığı ileri sürülebilir.

Yakub Bey'in 832/1429 yılında ölmesi dolayısıyla bir mersiye yazdığını bildiğimiz Şeyhî'nin Osmanlı sülâlesinden Emîr Süleyman, Çelebî Mehmed ve II. Murad ile münasebeti işte bu şekilde cereyan etmiştir. Şeyhî, Çelebî Mehmed için bir, II. Murad için müteaddit medhiyeler yazmıştır. Kendi zamanına kadar gelen Osmanlı sultanlarını bir beytinde şöylece zikrediyor:

Muhammed Şeh ki şâdândur revân-ı Bâyezîd andan
Murâd'ın virdi Orhân'ın ki yapıdı mülk-i Osmânî³

Şeyhî'nin hakkında kaside nazmettiği⁴ Mehmed Paşa'nın kim olduğunu kesin şekilde tesbit edemiyoruz. Bu zatın Ahmed-i Dâ'i'nin *Çengname*'de övdüğü Mehmed Paşa olması muhtemeldir. Tarihlerde adı geçmeyen Mehmed Paşa, *Çengname*'deki medhiyeden anlaşıldığına göre, 808/1405 te Emîr Süleyman Çelebî'nin veziri bulunuyordu.⁵

ÖLÜM TARİHİ VE KABRİ

Şeyhî'nin hayatının son yıllarını nerede ve nasıl geçirdiğini sarih olarak anlamak imkânından mahrum bulunuyoruz, Ölünceye kadar II. Murad'ın sarayında mı kalmıştır, yoksa Yakub Bey'in yanına dönmüş ve onun ölümünden sonra yine tabiplik ve eczacılıkla iştigal mi etmiştir sorularına cevap bulmak çok güçtür. Akla en uygun geleni,

¹ *Aşık Paşazade Tarihi*, Giese neşri, 104. s.; *Hayrullah Ef. Tarihi*, VII, 62—63. s.; *Tacü't-tevârih*, I, 339—341. s.

² *Devlet-i Osmaniye tarihi*, Atâ tercümesi, II, 186. s.; İ. H. Uzunçarşılı, *Kütahya şehri*, 268. s.

³ *Şeyhî Divanı*, T. D. K. neşri, 167. s.; A. N. Tarlan, *Şeyhî divanını tetkik*, I, 58. s.

⁴ *Şeyhî Divanı*, T. D. K. neşri, 30. s.

⁵ İsmail Hikmet Ertaylan, *Ahmed-i Dâ'i. Hayatı ve eserleri*, İstanbul 1952, 24. s.

onun belki de, Yakub Bey ile birlikte memleketine dönmüş olması hususudur. Şeyhî'nin Kütahya'da gömülü bulunuşu, bu ihtimali bir hayli kuvvetlendiren bir nok'adır.

Şeyhî'nin ölüm tarihini de kesin olarak anlamak mümkün olmuyor. Sehî, Âşık Çelebî ve Hasan Çelebî'nin «*Husrev ü Şirin*'i ikmâl ve tebyîz edemeden hayâtı itmâm buldu» dedikleri bu konuda Lâtîfî susmuştur. *Şakayık*'ta da bir kayıt yoktur. Riyazî ve Kafzade Faizî¹ ise, II. Murad devrinde öldüğünü bildirmekle yetinmişlerdir.

Faîk Reşad'ın *Tarih edebiyat-ı Osmaniye*'sinde Şeyhî'nin ölüm tarihi 826/1423 olarak tesbit edilmiştir.² Hiç bir vesikaya dayanmayan bu bilginin *Osmanlı müellifleri*'nde³ ve İbrahim Necmî'nin *Tarih-i edebiyat dersleri*'nde aynen tekrarlandığını görüyoruz,

Sicill-i Osmanî'de de, yine hiç bir esasa dayanılmadan, Şeyhî'nin 829/1426 yılında öldüğü bildiriliyor.⁴ Bunu ele alan J. Deny, «hükümdarlığı 1389 da başlayan I. Bayezid devrinde doğduğu gerçek ise, çok genç yaşında ölmüş olacaktır» mütalâasında bulunmaktadır.⁵

Müstakimzade S. Sadeddin'in *Mecelletü 'n-nisâb*'ında şairin 855/1451 yılında öldüğü kayıtlıdır.⁶ Bunun yanlış olduğu şüphesiz olmakla beraber, bazı deliller gösterelim. Şeyhî, *Husrev ü Şirin*'i yazmağa II. Murad'ın hükümdarlığının ilk yıllarında (824/1421 den sonra) başlamıştır. Ölümünde eser müsvedde halinde bulunduğuna göre 855/1451 sıralarında öldüğü öne sürülecek olursa, *Husrev ü Şirin*'i otuz yıl kadar bir müddet içinde tamamlayamadığı ortaya çıkar ki bu hadise onun gibi büyük bir şair için imkânsız bir haldir. Bu husus bir tarafa bırakılarak da, onun değil 855 te, 842/1438 de bile hayatta bulunmadığı kesin olarak söylenebilir. Türk Dil Kurumu'nun faksimilesini yayınladığı h. 824 de istinsah edilmiş olan *Şeyhî Divanı* nushasındaki başlıklar (msl. غزليات شيخى طاب ثرا) ölmüş bir kimse için kullanılan sözlerdir.

Gibb, *Mecelletü 'n-nisâb*'daki kayıttan haberi olmadığı halde, Şey-

¹ Kafzade Faizî, *Zübdetü 'l-eş'âr*, Üniversite Kütüp. T. Y. 3289, 62b.

² *Tarih-i edebiyat-ı Osmaniye*, I, 84. s.

³ *Osmanlı müellifleri*, II, 254. s.

⁴ *Sicill-i Osmanî*, III, 113. s.

⁵ Encyclopédie de l' Islâm, IV, 291. s.

⁶ *Mecelletü 'n-nisâb*, Süleymaniye-Halet Ef. Kütüp. 628, 283a.

hî'nin II. Murad'ın ölüm yılı olan h. 855 te ölemeyeceğini ve bunun muhakkak daha önce olması gerektiğini yazıyor. Cemalî'nin *Husrev ü Şirin*'e yazdığı küçük zeyli ele alan Gibb, orada Şeyhî'nin ölümünden ve II. Murad'ın medhinden bahsedildiğine işaret ederek, çok haklı olarak yukardaki kanaate varmıştır.¹

Rieu katalogunda Şeyhî hakkında bilgi verilirken «Hammer'e göre 831/1428 de Bursa'da yaşıyordu» denmektedir.²

İsmail Hakkı Uzunçarşılı ve Fuat Köprülü, Şeyhî'nin 832/1429 yılında ölen Yakub Bey'e mersiye yazmış olması dolayısıyla, bu tarihten sonra ölmüş olması lâzım geldiğini, pek doğru olarak, ileri sürüyorlar.³ İbrahim Necmi Dilmen de bu mülâhazaya iştirak ediyor ve kuvvetlendirecek yeni bir nokta buluyor. Dilmen'in delili, Anadolu beylerbeyi Hamza Bey'in evlenmesi sebebiyle Şeyhî'nin yazdığı kasidedir.⁴ Hamza Bey, Oruç Bey'in ölümünden sonra 829—830/1426—1427 yılında beylerbeyi olduğuna göre, Şeyhî bu yıllarda hâyatta bulunuyordu demektir.

Bizim kanaatimiz, Şeyhî'nin h. 832 den hemen bir kaç yıl sonra, yani 834/1431 civarında ölmüş olduğu merkezindedir. I. Murad zamanında doğan, Emîr Süleyman Çelebî, Çelebî Sultan Mehmed ve II. Murad devirlerini idrak eden Şeyhî'nin ölümünde altmış yaşını geçmiş bulunduğu tahmin edilebilir.

Sehî ve Riyazî tezkirelerinde Şeyhî'nin kabrinin Germiyan (Kütahya) da olduğu yazılıdır. *Şakayık*'ın Mecdî ve Hakî tercümelerinde, Kütahya yakınında asıl vatanı olan mahalde medfun bulunduğu bildiriliyor. Mecdî tercümesinde kabrin, *Şakayık* müellifi tarafından ziyaret edildiği de ilâve edilmektedir. *Tuhfetü 'l-mücâhidîn*'de Şeyhî'nin Kütahya yakınındaki kabrinin meşhur ziyaretgâh olduğu kaydedilmiştir.

Şakayık'ın İbrahim b. Ahmed tarafından yapılan tercümesinde şu satırlar görülüyor: «Kütahya'ya karîb Tumnıpınar nâm mevzi'de otu-

¹ Gibb, *HOP*, I, 304. s.

² Rieu katalogu, 165. s. Hammer tarihi tercümesinde bunu bulmadık. Almanca aslında da, Rieu'nün verdiği cilt ve sahifede bu bilgi, daha doğrusu her hangi bir kayıt yoktur.

³ İ. H. Uzunçarşılı, *Kütahya şehri*, 268. s.; F. Köprülü, 92. sahifedeki 2. notta zikredilen yazılar.

⁴ İ. Necmi Dilmen, *Şeyhi Divanı* faksimilesi, T. D. K. neşri, önsöz, VI. s.

rup anda fevt oldu, kabri Kütahya'dan Bursa'ya gelecek tarîk-ı âm üzerindedir.»¹

Evliya Çelebî, *Seyahatname*'sinde bu hususta şu bilgiyi veriyor: «*Husrev ü Şirin* müellifi emlahü 'ş-şuarâ El-mevlâ Şeyhî Efendi, Kütahya kurbında Tonlupınarı köyün de medfundur.»²

İ. H. Uzunçarşılı'nın *Kütahya şehri* adlı eserinde aşağıdaki bilgiyi buluyoruz: «Kabrinin Kütahya'ya bir buçuk saat mesafede Dumlupınar'da olduğunu Evliya Çelebî yazar. Filhakika, orada ziyaret edilen bir kabir vardır.»

Fuat Köprülü de, Evliya Çelebî'den naklen, kabrinin Kütahya yakınında Dumlupınar'da bulunduğunu bildirmektedir.

Halil Kadri Erdem ise, *Kütahya mesireleri* adlı kitabında şu satırlarla Şeyhî'nin bugün bile ziyaret edilen kabri hakkında en sarih ve en mufassal bilgiyi vermektedir: «Yoncalı yolu üzerinde, şehire 7 km mesafedeki Dumlupınar denen ve yanındaki köye kendi adını veren Cifte Pınar, buraya gidip gelirken kalınp eğlenilen, başında yemek yenen bir güzel mesiredir. Meşhur Kütahyalı Hekim ve Hakîm Şeyhî'nin mezarı bu köyün kıyısındadır ve Erenlerbaşı diye tanılır.»³

Ş A H S İ Y E T İ

Bir kimsenin karakter ve mizacını, şahsiyetini belirtebilmek için o şahsın sahip bulunduğu bedenî, ruhî ve içtimaî şartları ve hususiyetleri iyice bilmek gerektir. Şeyhî'nin bu maddeler içine giren hususiyetlerini kaynaklardan anlamak imkânsız gibidir.

Bir sanatkârın şahsiyetini eserlerinden çıkarmak en doğru yol ise de, bizim eski edebiyatımız üzerinde yapılacak incelemelerde bu yoldan gitmek, çoğu zaman bizi verimsiz hale getireceği gibi, bazan da yanlış sonuçlara ulaştırır. Çünkü eski edebiyatımızda çeşitli zaruretlerin, gelenek ve kaidelerin baskısı sebebiyle «samimiyet» daima arka plânda yer tutmuştur. Şiirlerde mazmunlar müşterek olduğu gibi, düşünce ve görüşler de müşterektir. Aynı şartlar altında, islâmî terbiye ve ideolojinin aynı tesirleriyle, sınırları belli bir fikir ve anlayış âlemi ortaya çıkmıştır. Belli kaidelere bağlı kalmak zarureti burada da kendini

¹ İbrahim b. Ahmed, *Şakayık tercümesi*, Millet-Ali Emîri Kütüp. 721, 31b.

² *Evliya Çelebî Seyahatnamesi*, IX, İstanbul 1935, 28. s.

³ Halil Kadri Erdem, *Kütahya mesireleri*, Kütahya Halkevi Yayınlarından. 1938, 24. s.

göstermektedir. Bununla beraber, eski şairlerimizin şahsiyetlerine dair hüküm vermek için, bunların eserlerine baş vurmak, yine ihmal edilmemesi gereken bir harekettir. Yalnız, istidlâl edilen maddeleri esaslı bir kontrolden geçirerek kullanmak doğru olur.

Şeyhî'nin karakter ve mizacını tam olarak çizebilmek için elimizde yeter malzeme yoktur. Şahsiyeti üzerinde ancak kısaca durmak mümkün olacaktır. Böyle olmakla beraber psikolojisine, fikir ve görüşlerine, muhitiyle temasına dair kaynaklardan ve eserlerinden çıkararak verdiğimiz bilgiler, onun şahsiyetini ana çizgileriyle göz önüne koyabilir kanaatindeyiz.

BEDEN YAPISI. Şeyhî'nin beden yapısı üzerinde hiç bir şey söyleyememek durumundayız. Eserlerinden psikolojisine ve mizacına, oradan da beden yapısına geçmek, yani Kretschmer'in beden yapısı ile karakter arasındaki münasebetleri ve bir çok tecrübeye dayanan araştırmaları sonunda ortaya çıkan metodu ters yönden tatbik etmek, eski şürimizin yukarda izah ettiğimiz mahiyeti sebebiyle, tamamiyle hayalî bir iş, bir fantazi olmaktan ileriye geçemez.

Şeyhî'nin vücut durumuyla ilgili olarak bildiğimiz biricik husus, çirkin oluşu ve gözlerinin ağırlıklı oluşudur. *Şakayık* müellifinin, hocası Alâeddin Ali Arabî'den naklen söylediğine göre, Şeyhî'nin «simâsı hâr ü hakîr olup sûret ü hey'eti sakîm ü zemîm ve gözleri alîl ü kelîl» idi.¹

HAYAT FELSEFESİ VE DÜNYA GÖRÜŞÜ. Şeyhî'nin felsefesinin ve dünya görüşünün temelleri, pek tabîî olarak, dinî esaslara ve islâmî ideolojiye dayanmaktadır. Tasavvuftan nasibedar olduğu için, bu sistemin de tesirleri açık şekilde görülmektedir. Divanının ve *Husrev ü Şirin*'inin muhtelif yerlerine dağılmış görüşleri toplayarak kısaca şu şekilde belirtebiliriz:

Dünya ve bu âlemler fanidir. Ecel bir gün her şeyi mahvedecektir. Hiç bir şeyin bekası yoktur. Dünyadaki varlıklara aldanmamalıyız. Bunların hiç bir değeri ve ehemmiyeti yoktur, hepsi fani nakışlardan ibarettir. Bu bir kaç günlük hayatın, sonu bir hiç olan zevklerine ve ihtiraslarına kapılmamak gerektir. Bunları nasıl olsa bırakıp gideceğiz. Mal ve mülk toplamakta hiç bir fayda mevcut değildir. Kanaatkâr ve cömert olmak, kimseye zulm eylememek gerektir. Çünkü her şey gelip geçicidir. Bu faniliğin arkasında ebedî olan ilâhî

¹ Mevdî, *Şakayık tercümesi*, matbu, 129. s.

varlığa inanmalıdır. Asıl saadet bundadır. Dünyada iyi amel işlemeli ve bütün hareketleri ilâhî gerçeğin nizamına uydurmalıdır. Doğru yol İslâm yoludur:

Şunun kim olmadı olmaz bekası
Ana âkıl olan nice bakası
Degül elli ger elli bin ola yıl
Geçecek azı çoğı bir olur bil

V' eger olsan demürden fi 'l-mesel berk
Od urup cânuna mum idiser merk
Yidi iklîm elünde olsa bin yıl
Sonuç elde bir avuç yıl kalur bil

(*Husrev ü Şirin*, 361. s.)¹

Şeyhî çü ömr devri olur elbette müntehî
Bir dem görünür âhiri bin yıl tut anı sen
(*Divan*, 18. s.)

Yaz ü kış fikrini ko vakt-i safâ bil Şeyhî
Her baharun somı hod fasl-ı hazân olsa gerek
(*Divan*, 119. s.)

Mahbûb ü sîm ü zer dükeli sinün oldu dut
Yoh bir nefes çü mühlet ecelden ne faide
(*Divan*, 151. s.)

Biz atduk akumuz nevbet senündür
Bir az gün bu yalan devlet senündür
İnanmagıl ogul gerdûn-ı dâna
Ki bin yıl ni'meti degmez bu güne

Ne hâcet âkıl olana fazîhat
Ölüm hâli yeter pend ü nasîhat

(*Husrev ü Şirin*, 279. s.)

Dünyâ-yı denî kim toludur nakş-i müzahref
Aldamasun igende seni hüsn-i behâsı
(*Divan*, 14. s.)

¹ Kendisinden örnek aldığımız *Husrev ü Şirin* nushası, tarafımızdan hazırlanan tenkidli metindir (Faruk K. Demirtaş, *Şeyhî ve Husrev ü Şirin*'i doktora tezi 1949, Türkiyat Enstitüsü). Örnek alınan *Divan* nushası ise, T. D. K. nun yayınladığı faksimiledir.

Dirîga gül-i dehr hârına degmez
 Felek hummı hamri humârına degmez
 (Husrev ü Şirin, 280. s., *Divan*, 113, s.)

Hoş menzil idi dehr degülmissse fenâsı
 Hoş mahrem idi ömr olurmissse bekası
 (*Divan*, 13. s.)

Yâ Rab bu dehr-i dûn nicesi bî-vefâ imiş
 Mekkâr ü hîle-ger sitem ü pür-cefâ imiş
 (*Divan*, 54. s.)

Nefesler üstümüzdedür sağışlu
 Sag işler her nefes hâlin sag işlü
 (Husrev ü Şirin, 362. s.)

Ömr-i beka diler isen ihsân yolın gözet
 Çün kalur âdemîlg u âdem gelür gider
 (*Divan*, 90. s.)

Mürşid gerek ise yiter âsâr-ı Muhammed
 Kim Arşa vü Ferşe irişür şer'i livâsı
 (*Divan*, 15. s.)

Şeyhî, bir yandan dünyanın faniliği neticesi her türlü geçici zevklerden ve maddî hırdlardan el etek çekilmesini tavsiye ederken, öbür yandan hayatın zevk ve safa ile geçirilmesini de söyler. Mazi geçip gitmiştir, istikbal ise bilinmiyor, hali hoş geçirmekten başka yapacak iş yoktur:

Çü gitdi mâzi vü müstakbel olmadı ma'lûm
 Hoş eyle hâlünü dâim be-hükmi istîshâb
 (*Divan*, 53. s.)

Sâkiyâ Şeyhî'ye gam ragmına bir câm getür
 Kim anun cür'ası bin cânı ferah-nâk eyler
 (*Divan*, 101. s.)

Dehr-i pür-kahrda mihr ile vefâ yohtur hiç
 Bir nefes câmdur ancak gönül ârâm-gehri
 (*Divan*, 166. s.)

Şeyhî'nin yukardaki beyitlerde bahsettiği «mey»i mecazî manada ve tasavvufî bir remiz olarak anlamak da mümkündür.

Şeyhî'ye göre, aşksız geçen ömür beyhude geçiyor demektir ve aşksız gönül kuru aştan farksızdır :

Geçsün feğan ü nâle vü derd ü enîn ile
Şol ömr ki sürilmeye bir nazenîn ile

(*Divan*, 149. s.)

Nefes kim ışksuzdur zevksüzdür
Kuru taşdur gönül kim şevksüzdür

(*Husrev ü Şirin*, 362. s.)

Şeyhî'nin bir kaç misalle kısaca temas ettiğimiz hayat felsefesi üzerinde mutasavvıf İran şairlerinin ve bilhassa Şeyh Sa'dî'nin çok kuvvetli tesirleri görülmektedir. Şeyhî'nin içtimaî fikirler itibariyle de Sa'dî'den çok şeyler almış olduğunu aşağıda göreceğiz.

MUHİTİ İLE MÜNASEBETİ VE DEVRİNDEN ŞİKÂYETİ. Şeyhî, muhitinden ve devrinden şikâyet etmektedir. Bu şikâyetler üç nokta etrafında toplanıyor. Birincisi sanatının anlaşılması, ikincisi hasetçiler ve rakipleri, üçüncüsü kendisini takdir edemedikleri için refah içinde yaşayamaması.

Husrev ü Şirin'in «Sebeb-i nazm-ı kitâb» kısmında iyi eser ortaya koymak için müreffeh, sıhhatli, emniyetli bir hayata malik olmak ve huzur içinde bulunmak gerektiğini söyledikten sonra, bir köşede aç, kimsesiz, garip, hasta ve muztarip yaşadığını bildirerek, sanatının anlaşılmasından, etrafındakilerin anlayışsızlığından ve hasetçilerden şu şekilde dert yamıyor:

Benem bir gûşede bî-zâd ü bî-yâr
Garîb ü haste vü zâr ü dil-efgâr
Ciger gerdûn okından yare yare
Yürek her dûn elinden pâre pâre
Hudâ bir kavme uğratdı yolunu
Ki sagdan fark idemezven solunu
Sorarsan yig görür ehl âdeminden
Hımâr âvâzesin İsâ deminden .
Fazilet katlarında zerdür ü mâl
Çü yokdur degmeye bir kıla bin kal
Bilen örter hakı hıkd u hasedden
Aşar bilmezlerün hod ta'mı hadden
Çü sözi müstemi' fehm itmeye çüst
Nice kuvvetlü ise tab' olur süst
Güher har-mühreden olunmasa fark
Niçün endîşe bahrine olam gark

(*Husrev ü Şirin*, 44—45. s.)

Bezerken âlemi Yûsuf cemâli
 Çekerdi hıkd-ı ihvândan melâli
 Belî her gizlü gencün mârı vardur
 Ne yirde gül biterse hârı vardur

(*Husrev ü Şirin*, 45—46. s.)

Divan'ında da aynı hususlardan ve çevresindeki insanların ke-
 remsizlik ve vefasızlığından bahseden beyitler vardır:

Taşa söyler isem yüregi taşa
 Derd-i yâr ü gam-ı diyârumdan

(*Divan*, 139. s.)

Yaşumdan ayru âhuma hem-dem bulunmadı
 Sâyemden özge sırruma mahrem bulunmadı
 Âdem didükleri dem-i sıdk u safâ imiş
 Âlemde ol dem ıssı bir âdem bulunmadı

(*Divan*, 158—159. s.)

Def'-i melâl kılmaga âlemde bir nefes
 Çog istedüm bulunmadı hem-dem didükleri
 Sîmurg u kîmyâ vü vefâ gibidür 'adem
 Yâr ü herîf ü mânis ü mahrem didükleri

(*Divan*, 167. s.)

Yâ Rab bu zulm ü fitne zamânından el-amân
 Âmîn iden bu virde belâdan emîn ola

(*Divan*, 71. s.)

Husrev ü Şirin'de Husrev'in «zihâ» kelimesini sarfederek beğen-
 diği bir şey için bol bol ihsanlarda bulunduğunu, halbuki kendi dev-
 rinde hüner sahiplerinin sadece sözle takdir edildiğini söylüyor :

Hüner-mende çog olur şimdi şâbâş
 Velî altun yirine tokınur taş
 Hüner arz eylesen dirler zihî hûb
 Baha umsan görürler hâr ü ma'yûb

(*Husrev ü Şirin*, 307. s.)

Şeyhî, Germiyan'da bulunduğu da memnun değildir:

Înâyet eylemedi şâh sana Şeyhî bugün
 Günâhumuz budurur ki Germiyan'da bulnduk

(*Divan*, 188. s.)

Şeyhî'nin yukardaki misallerde görülen şikâyetlerinin sebepleri üzerinde duralım ve tahlile çalışalım. Bunlar tamamiyle gerçek midir, yoksa sanatkâr ruhunun tatmin edilmemesinden mi ileri gelmiştir ?

Şeyhî'nin sanatının anlaşılmasında ve takdir edilmemesi hakkındaki iddiası, bazı hususlar göz önünde tutulursa, bir dereceye kadar kabul edilebilir. Germiyanoğlu II. Yakub Bey'in şiirden pek de anlamadığı, bir kısım müelliflerce bildirilmektedir. *Künhü 'l-ahbâr*'da anlatılan bir hadise çok dikkate şayandır. Âlî, şiir cevherini taş toprak sanan köylü hükümdar Germiyanoğlu'nun Şeyhî'nin kaside ve gazellerinden bir şey anlamadığını ve dinlerken sıkıldığını söylüyor. Bir gün vezin bilmez ozanlardan biri gelip

Benüm devletlü sultânüm akîbetün hayîr olsun
Yidügün bal ile kaymak yürüdügün çayır olsun

beytini okumuş; Germiyanoğlu mizacına uygun gelen bu sözlerden çok hoşlanmış, ozana atâ ve ihsanlarda bulunduktan sonra «Bizüm Şeyhî bilmezsin ne söyler, medhümüz itmek ister, ammâ gûyâ ki bizi zemm eyler» demiş. Şeyhî «akîbet» in «âkîbet», «hayîr» in «hayr» olduğunu bilmeyen bu ozanın takdir edildiğini duyunca çok üzülmüş.¹

Bununla beraber, yani şiirden anlamadığını kabul etsek bile, Yakub Bey'in kendi hususî tabibi ve nâdimi olan Şeyhî'yi lûtf ve ihsanından mahrum bıraktığını ileri sürmek doğru olmaz sanıyoruz. Çünkü Yakub Bey çok cömert bir hükümdar olarak tanınmıştır. O kadar ki, Sultan II. Murad'ı Edirne'de ziyaret edip dönerken, bütün parasını kendisini muhafazaya memur askere sarfederek bitirmiş ve Gelibolu'ya geldiği zaman Sultan Murad'dan para istemişti. Ona para gönderen II. Murad'ın «Huda bize bir birader verdi ki ülkesinin hasılâtından fazla bizim memalikimizin varidatı dahi harcına yetmez» sözlerini söylediği meşhurdur.² Böyle bir beyin Şeyhî'den himaye ve lûtfunu esirgememiş olduğu muhakkaktır.

II. Murad'a gelince, kendi de şair olan padişah, süphesiz ki, onu anlamış ve takdir etmiştir. Takdirini bol ihsanlar şeklinde izhar ettiğini de biliyoruz. Şeyhî, *Husrev ü Şirin*'i II. Murad'ın isteğiyle ve onun adına yazmıştır. Bundan dolayı mükâfat gördüğü kuvvetle

¹ Âlî, *Künhü 'l-ahbâr*, IV, Üniversite Kütüp. T. Y. 5959, 52b.

² *Devlet-i Osmaniye tarihi*, Atâ tercümesi, II, 187. s.; İ. H. Uzunçarşılı, *Germiyanoğulları: İslâm Ansiklopedisi*, IV, 770. s.

tahmin edilebilir. Yalnız, hasetçilerin iğvası yüzünden, Sultan Murad'dan umduğunu zaman zaman bulamadığı da düşünülebilir.

Bundan başka, Şeyhî'nin Germiyan beyi ile devamlı münasebeti de II. Murad'ın himayesini azaltmasına bazan sebep olmuştur denilebilir. Yukarda Germiyan'da bulunduğundan memnun olmadığını göstermek için aldığımız beyit de bu bakımdan ehemmiyetlidir. Çünkü bu beyit, «Germiyan'da bulunmayıp başka bir diyarda bulunsaydım, değerim daha iyi anlaşılır, şahın inayetine nail olurdum» şeklinde Germiyan beyini hedef tutan bir mana taşıyabileceği gibi, «Germiyan'da bulunduğum için padişah bugün bana inayet eylemiyor» şeklinde Osmanlı padişahı için söylenmiş bir söz de olabilir.

Netice olarak diyebiliriz ki Şeyhî'nin bir köşede aç, kimsesiz, hasta ve muhtarip bir halde yaşadığını söylemesi tamamiyle sanatkârane bir mübalâğadan ibarettir ve gerçeğe uygun değildir.¹ O, refahın en yüksek noktaya erişmemişse, refaktan büsbütün mahrum duruma da düşmemiştir.

İran'dan yüksek bir kültürle dönen ve devrindeki şairlerden nispetli şekilde kudretli olan Şeyhî'nin yaşadığı zamanda tam manasıyla anlaşılammış olması ve devrini aşması belki de doğru olabilir.

Şeyhî'nin şikâyet ettiği hususlardan, en fazla, haset meselesi gerçektir. Her büyük sanatkâr gibi, o da etrafında haset uyandırmıştı. Kudretini ve kazandığı muvaffakiyetleri bir çokları çekemiyordu. Bu kıskançlıkla Şeyhî'yi bir çok defalar zarara soktukları da oluyordu. Şeyhî, *Harnâme* adlı eserini işte bu hasetçi rakîpleriyle alay etmek için yazmıştı.

Şeyhî'yi kıskananlar arasında padişahın ihsan ve atâsından dolayı onu çekemeyenler de vardı. İznikli Hümamî bunlardandır. II. Murad'ın adını dillerde destan ettiği halde, onun yanında bir destan (*Husrev ü Şirin*) kadar olmadığını söyleyen bu şairdir.²

¹ Nitekim Fuzulî'nin kahr ve zaruret içinde ömür geçirdiği iddiasının yanlışlığı da bugün anlaşılmiş bulunuyor (A. Karahan, *Fuzulî*, İstanbul 1949, 179—181. s.).

² Dirig geçdi zamâne zamanca olamaduk
Murâd ü himmet-i pîr ü cevanca olamaduk
Egerçi dillere adını dâstân itdük
Velî katında anun dâstânca olamaduk

(Hacı Kemal, *Câmi'ü 'n-nezâir*, Beyazıt Umumî Kütüp. 5782, 193. s.)

Yukardan beri anlattıklarımızdan, Şeyhî'nin gerçekten mağdur olduğu için değil, sanatkâr ruhunu ve gururunu tatmin edemediği için devrinden, muhitinden ve memleketinden şikâyet ettiği anlaşılmaktadır. Bununla beraber, bu sanatkâr ihtirası onda kuvvetli değildir. Eserlerinde bu sebeplerden ileri gelen bir hırçnlık ve asabiyet görülüyor. Bilâkis bir sükûn, bir tevekkül, bir teslimiyet ve bir huzur sezilmektedir. Bu hali tasavvufî alâkasiyle ve tarikata mensup olmasıyla izah etmek yanlış olmaz.

Hayat felsefesini incelerken, kanaatkâr olmayı tavsiye ettiğinden bahsetmiştik. Kanaat üzerinde ısrarla duran¹ Şeyhî, tavsiyesini tutmağı ihmal etmemiştir. *Husrev ü Şirin*'de, hünerin sade sözle takdir edildiğinden şikâyet eden — yukarıya da aldığımız — beyitlerin ardından kanaatten bahseden mısraların geldiğini görüyoruz :

Tama' Şeyhî çürük dişdür çıkargıl
Ki gide cân mizâcından gış u gıl
Be-renc olma gözetme genc-i dünyâ
Ki degmez genc-i dünyâ renc-i dünyâ
Toludur hatırun dürr-i cevâhir
Ne gam sîm ü zerün olmazsa vâfir

(*Husrev ü Şirin*, 308. s.)

Bu son beyit ve şu iki beyit, dünya malından nasipsiz olmadığı hakkındaki kanaatimizi destekler mahiyettedir:

Ne var yog ise çoğ mâl ü menâlün
K'anunla hoş geçe âlemde hâlün
Toludur hatırun genc ü güherden
Ki yigdür her biri yüz kân-ı zerden

(*Husrev ü Şirin*, 42. s.)

Bu beyitlerde Şeyhî, altın ve gümüşünün hiç olmadığını değil, az ol-

¹ Meselâ bk. :

Çü var dehr aşmun zehri yigil az
Helâk eyler hazer kıl hırs ile âz
Yıgarsan yir ü gök tolu zevâde
Nasf olmaya rızkundan ziyâde
Kimesne az yimekden haste olmaz
Velî çokdan gün olmaz kim bin ölmez
Ne hâcet yimege bu denlü târâc
Ki idesin mizâcî ota muhtâc

(*Husrev ü Şirin*, 281. s.)

duğunu söylüyor. Zaten II. Murad'a nasihat ettiğini bildiğimiz Şeyhî'nin başka bir durumda olmasına da imkân yoktur. O, basit menfaatlardan sıyrıldığı gibi, olgun, temkinli ve bir az da müstağni bir halde küçük ihtirasların üstüne çıkabilmişti. Padişahla bu şekilde münasebeti anlayışlı bir hükümdar karşısında bulunduğunu gösteriyor. Sanattan anlayan ve kendi de sanatkâr olan böyle bir sultandan lûtf ve himaye görmemiş olduğunu ileri sürmek şüphesiz yanlış olur.

Bazı araştırmacıların, onun refah yüzü görmediğini ve hayatının sonunda sıkıntı çektiğini söylemeleri doğru olmasa gerektir.

İÇTİMÂİ FİKİRLERİ. Şeyhî'nin içtimâî fikirlerini kısaca göstermek için, *Harname*'de ele aldığı problemle *Husrev ü Şirin*'de padişaha ettiği nasihatler üzerinde duracağız.

Harname, rakîpleriyle alay etmek için yazılmış olmakla beraber, içtimâî müsavatsızlık meselesini önümüze koymaktadır. Zenginlik ve fakirliğin gayri âdilâne yayılışını ele alan ve bu müvazenesizlik karşısında önce şaşkınlığını ifade eden şair, meseleyi ilâhî kadere bağlamak suretiyle halle çalmıştır.

Şeyhî, *Husrev ü Şirin*'de, II. Murad'a hitap ederken bazı nasihatlerde bulunuyor. Halife Ömer'e, peygamber Musa'ya ve Yusuf'a ait misalleri de ihtiva eden bu mesnevî, Ali Nihat Tarlan'ın çok haklı olarak işaret ettiği gibi,¹ Şeyh Sa'dî-i Şirazî'nin *Gülistan* ve *Bostan* adli eserlerine hâkim olan fikirlerden bir çok izler taşımaktadır.

Şeyhî, bilhassa adalet ve cömertliği esas almıştır. Padişaha dört şeyin, cömertlik, şecaat, adalet ve diyanetin gerektiğini söylüyor:

Ki sultanlıkda bu dörd iş güzündür
Sehâvet pes şecâ'at adl ü dündür

(*Husrev ü Şirin*, 54. s.)

Sehâvet cennette bir ağaçtır :

Dimiş ol kimse kim hayrû 'l-beşerdür
Sehâvet cennet içre bir şeceredür

(*Husrev ü Şirin*, 54. s.)

Padişahın bir dem âdillik göstermesi, yıllık ibadete denk olur :

¹ A. Nihat Tarlan, *Şeyhî divanını tetkik*, I, 51. s. Esasen Şeyhî, bu nasihat manzumesinde, bazı beyitlere başlarken, bu sözlerin başkasından alındığını ima etmektedir. Fakat kimin sözleri olduğunu sarih şekilde göstermiyor.

Çü bir dem adl kıla şâh-ı âdil
Olur yıllık ibâdâta mukabil

(*Husrev ü Şirin*, 55. s.)

Padişahta siyaset ve şeriat beraber bulunmalıdır; çünkü din ile mülk ikiz kardeş gibidir :

Buyurmuş âkıl ü sâhib-firâset
Ki vâcibdür şâha şer' ü siyâset
Dir ol kim sözleri gamdan emândur
Ki dâim mülk ile dîn tev'emândur

(*Husrev ü Şirin*, 55. s.)

Şeyhî, *Husrev ü Şirin*'in başka taraflarında da, sırası geldikçe, padişaha adalet tavsiye etmektedir. Hürmüz'ün adlından bahsederken, onun ateşperest olduğunu, böyle bir adalet ve ihsanın asıl Müslüman olan padişaha lâyük olduğunu söylüyor (*Husrev ü Şirin*, 68. s. bk.).

Şeyhî, adaletsiz hareketin ve zulmün mutlaka ceza göreceğine inanmıştır. Cihan müntakimdir, kimsenin hakkını kimseye bırakmaz :

Dime zulm idesin kala yanuna
Sana kalursa kalmaz oğlanuna
Cihân-ı müntakim ger ir ü ger giç
Komaz bir kimse hakkın kimseye hiç

(*Husrev ü Şirin*, 182. s.)

Padişahların cömert olması gerektiğini ifade eden şu beyit de dik-kate değer :

Yaraşmaz saltanat mümsik herife
Yalunuz kerkese degmez bu cîfe

(*Husrev ü Şirin*, 473. s.)

Şeyhî, Sa'dî'nin «ra'iyyet sürü, padişah çoban gibidir» teşbihini kullanıyor ve koyunun kurt dışından korunması gerektiğini belirtiyor:

Girü dir ol ki sözi cân bigidür
Ra'iiyyet gelle şeh çübân bigidür
Sakın koyunı dışından aç kurdun
Ki baht otlagun ola taht yurdun

(*Husrev ü Şirin*, 56. s.)

Şeyhî'nin padişaha nasihatte vardığı netice şudur : devlet elbise-sini giyen din eteğini elden bırakmamalıdır (*Husrev ü Şirin*, 58. s.).

BAŞKA HUSUSİYETLERİ. Şeyhî'nin zarif, şakacı ve nüktedan bir mizaca sahip olduğu anlaşılıyor. Göz ilâcı alan bir müşterisinin inceliğini her zaman anlatıp gülmesi buna delildir. *Harname* ise, karakterinin alaycı tarafını gösteren çok kuvvetli bir vesika mahiyetindedir.

Onun asabî ve hırçın bir tabiatte olmadığı, büyük ihtimalle tahmin edilebilir. Yukarıda muhit ve devrinden şikâyeti bahsinde işaret ettiğimiz gibi, Şeyhî'nin eserlerinde — tasavvufla ilgisinden ileri gelmiş olsa gerek — olgun, sabırlı, temkinli bir ruhun tezahürleri görülüyor.